

s konkrétními příklady. Velice solidně je zpracována zejména komplexní problematika peacekeepingu. Naopak problematika sankcí OSN a jejich efektivity je podle mého názoru poněkud jednostranně zaměřena na jejich negativní dopady a dostatečně nereflektuje nejnovější poznatky o možnostech využití tzv. *smart sanctions*.

Celkově nelze recenzované práci příliš vytknout, základní záměr pootevřít dveře oboru Řešení konfliktů se autorce podařilo splnit. Je zřejmé, že shrnout veškeré moudro o řešení mezinárodních konfliktů vyčerpávajícím způsobem na několika málo stránkách není ani možné, ani nutné. Většina výše zmíněných nedostatků je pochopitelných a do značné míry akceptovatelných vzhledem ke snaze autorky podat základní informace o komplexní a v České republice takřka nové problematice. O tom, co představuje ony základní informace, které by měl jakýkoli dobrý úvod obsahovat, a co naopak je již jakási nadstavba, kterou informací chtívý čtenář od úvodních textů očekávat nemůže, lze samozřejmě dlouze debatovat. Domnívám se proto, že recenzované dílo nelze než vřele doporučit ke koupi každému zájemci o studium mezinárodních vztahů, a to nejen z řad vysokoškolských studentů.

*Oldřich Bureš, Filozofická fakulta
Univerzity Palackého v Olomouci*

Zdeněk Kříž:

**CIVILNÍ ŘÍZENÍ A DEMOKRATICKÁ
KONTROLA ARMÁDY V ČESKÉ
REPUBLICCE.
PERIPETIE TRANSFORMACE
VOJENSKO-CIVILNÍCH VZTAHŮ
PO ROCE 1989.**

Masarykova univerzita v Brně –
Mezinárodní politologický ústav, 2004,
131 stran.

Publikace Zdeňka Kříže „Civilní řízení a demokratická kontrola armády v České republice“ s podtitulem „Peripetie transformace vojensko-civilních vztahů po roce 1989“ je další z autorových publikací zabývající se otázkami demokratické kontroly ozbrojených sil. Autor zdařilým způsobem navazuje na řadu článků a publikací, které na toto téma u nás vyšly (Kříž, Rašek, Purkrábek, Sarvaš aj.).

V úvodní části práce je proveden terminologický exkurz, osvětlující mj. dosud ne zcela sjednocenou terminologii v této oblasti a autor navrhuje používání termínu „civilní řízení a demokratická kontrola“ jako nejuhodnější termín, poukazující jak na nutnost stanovení žádoucího stavu armády a způsobu jeho dosažení prostřednictvím civilních autorit (civilní řízení), tak význam kontroly dosažení tohoto stavu v rámci demokratického politického procesu (demokratická kontrola).

Přínosem Křížovy práce je kromě vyčerpávajících informací také ucelený chronologický pohled na vývoj demokratické kontroly ozbrojených sil od vzniku Československa až po současnost a zejména pokus o komparaci tohoto stavu s teoretickými koncepty, zejména se západním modelem civilního řízení a demokratické kontroly armády.

Prvky tohoto modelu jsou především: I. zajištění primátu legitimní politické moci při tvorbě politiky země a zároveň profesní autonomie armády; II. dosažení a udržování

politické neutrality armády; III. budování adekvátní armády k potřebám a zájmům státu; IV. efektivní využívání společenských zdrojů alokovaných ve prospěch armády; V. změna vojensko-civilních vztahů a získávání důvěry společnosti ve vztahu k armádě. Naplňování těchto kritérií autor sleduje v chronologickém vývoji ozbrojených sil Československa a zejména České republiky a hlavním cílem práce je verifikace hypotézy, zda se vztahy mezi armádou a společností vyvíjejí v intencích západního modelu civilního řízení a demokratické kontroly armády.

Text publikace je rozdělen do šesti základních tématických bloků. V prvním se autor věnuje otázkám teoretického uchopení problému, terminologickým otázkám, definicím a deskripci západního modelu civilního řízení a demokratické kontroly armády jako východiska své práce.

Ve druhém bloku se zabývá historickými souvislostmi vztahu armády a politiky v období první Československé republiky, v období komunistického režimu, dále v letech 1989–1993 a v současnosti.

Systému civilního řízení a demokratické kontroly v předmnichovské republice je věnováno poměrně málo prostoru, avšak autor se soustředil na jeho podstatné prvky. Zabývá se především vztahem politických elit k armádě a vlivem ideje československé státnosti na charakter ozbrojených sil. Poukazuje rovněž na některé až překvapivě podobné problémy, s nimiž se armáda a společnost musely vyrovnávat tehdy, stejně jako v současnosti (např. diskuse o loajalitě bývalých profesionálních vojáků rakousko-uherské armády sloužících v československé armádě po roce 1918 a obdobná diskuse o dosud aktivních vojácích z povolání sloužících již před rokem 1989). Velice zajímavý je postřeh autora týkající se chování armády v září 1938, kdy se vojenská elita (a v podstatě armáda také jako celek) přes svůj vnitřní odpor a nesouhlas podřídily rozhodnutí politických elit. Autor tuto skutečnost považuje za paradoxní důkaz

funkčnosti a účinnosti systému civilního řízení a demokratické kontroly armády předmnichovské ČSR.

Část věnovaná období komunistického režimu je uvozena debatou, zda armáda mohla nebo měla zasáhnout na obranu „omezené demokracie“ a zabránit tak nástupu komunistů k moci. Autor předkládá argumenty o silné a intenzivní kontrole armády ze strany komunistů, jejíž kořeny lze nalézt již v politických dohodách uzavřených během válečných let a o jejich snahách využít armádu po roce 1948 jako nástroj své moci.

Po roce 1948 nastává období výstavby armády „nového typu“, která znamená nejen převzetí sovětského modelu a unifikace v doktríně, taktice a výzbroji, ale rovněž se zásadním způsobem mění „duch armády“, která se stává poslušným a hroživým nástrojem totalitní moci. Jak uvádí Kříž, „komunisté definitivně – na dlouhých 40 let – armádu ovládli a vybudovali totalitní typ vojensko-civilních vztahů s velmi úzkým propojením – v extrémním případě identitou – vojenských a politických (stranických) elit.“

V této souvislosti autor uvádí řadu zajímavých údajů, které vypovídají o kvantitativní a především kvalitativní proměně armády (např. v roce 1955 sloužilo v armádě 88,5% důstojníků, kteří se jimi stali až po roce 1948!). Loajalita komunistickému režimu byla klade na výše než nároky na odbornost, vojenskou zdatnost a vzdělanostní úroveň. Snahy o demokratizaci armády po roce 1968 byly rázně ukončeny čistkami. Silná politická (ale ne demokratická!) kontrola armády vedla k jejímu odtržení od společnosti a činností směřujícím proti společenským proudům (viz např. poznámka o chování příslušníků Vojenské akademie v listopadu 1989). Uvedené faktory společně s aktivitami vojenských elit byly rovněž příčinou úpadku prestiže vojenského povolání, která přetrvávala ještě v 90. letech minulého století.

Významným přelomem je rok 1989, který znamená konec komunistické kontroly nad

armádou a počátek její kvantitativní i kvalitativní transformace. Přestože roli armády „nelze v listopadových událostech hodnotit lépe než neutrální“, již v prosinci jsou zastaveny a posléze i zakázány politické aktivity v armádě. V důsledku silného tlaku nových politických elit rovněž dochází k částečné a postupné personální obměně důstojnického sboru s cílem zajistit loajalitu armády vůči formujícímu se demokratickému zřízení. Ještě před volbami v roce 1990 upřednostňovalo komunisty 41 % vojáků z povolání, v roce 1991 již jen 13 %.

Autor se věnuje rovněž bouřlivému a dosud ne příliš dobře zmapovanému období prvotní transformace armády totalitního typu na armádu demokratickou. Věnuje se vzniku a činnosti vojenských zájmových organizací, sleduje vztah a případnou participaci vojenských elit na politickém životě a pokusy o tzv. humanizaci vojenské služby. Uvádí rovněž málo známá fakta o očistě armády z počátků 90. let a procesu dostávání armády pod kontrolu demokratických institucí. Odchod z armády se týkal především nejvíce zkompromitovaných důstojníků (např. 50 % československé generality!), avšak období tranzice s sebou přineslo i řadu nejistot a nových příležitostí, které ve svém důsledku znamenaly rovněž odchod schopných a perspektivních důstojníků. Jak poznamenává tehdejší náměstek ministra obrany Antonín Rašek: „Odešli mnozí ti, kteří měli zůstat a zůstali mnozí ti, kteří měli odejít.“

Tyto trendy provázely snahy o definitivní podřízení armády civilní demokratické kontrole a Kříž popisuje s využitím hluboké znalosti některé peripetie tohoto vývoje, např. hledání vztahu politických elit i veřejnosti k armádě, vyváženosti bojové připravenosti a maxima občanských práv pro vojáky, vztahu mezi civilní a vojenskou složkou resortu obrany apod. Podle autora proces transformace v letech 1989–1992 charakterizují následující rysy: I. přechod na politické řízení armády prostřednictvím legitimních, tedy

volených, politických elit podřízením armády vládě, prezidentovi, parlamentu a příslušným bezpečnostním výborům; II. oddělení armády od komunistické strany a její celková politická neutralizace spojená s částečnou očištěnou (pro řadu vojáků čístkou) v důstojnickém sboru; III. zahájení budování parlamentní kontroly a dohledu zejména prostřednictvím vojenského rozpočtu a branně-bezpečnostního výboru; IV. redukce početních stavů, transformace, rediskokace a snižování stavů techniky; V. radikální redukce vojenských výdajů (v roce 1992 činila 20 % reálných výdajů na obranu z roku 1989); VI. demilitarizace společnosti a útlum zbrojních kapacit.

Na základě provedené analýzy autor konstatuje, že se v Československu po roce 1989 začala prosazovat varianta západního modelu civilního řízení a demokratické kontroly. Nicméně řada kroků učiněná v tomto období (často v dobré víře) má negativní dopady i na současnou situaci armády. Příkladem je dle autora např. pokus o navázání na tradici předmnichovské ČSR a využití armády jako výchovně-vzdělávací instituce. „K tomuto cíli mělo posloužit i využití někdejšího komunistického politického aparátu v armádě a zachování Vojenské politické akademie v Bratislavě. Paradoxně tento krok vedl k přechodu mnohých bývalých politických pracovníků do nových struktur, kde se udrželi až do současnosti, což, jak uvádí Kříž, je signifikantní zejména v oblastech školství zabývajících se společenskými vědami. Tito lidé obsadili vedoucí posty na společenskovědních katedrách vojenských vysokých škol a formovali a formují vzdělávání budoucích důstojníků sloužících demokratickému režimu.“

Ve třetí části práce, byť relativně stručné, avšak velmi důležité, se autor pokusil o teoretickou reflexi změn a proměn ve vojensko-civilních vztazích a změn v armádní instituci. Touto kapitolou Kříž zasazuje procesy v ČSLA a AČR do širšího kontextu a věnuje se podstatnou měrou obecným aspektům rozvoje ozbrojených sil. Popisuje faktory, které

se objevují nebo zesilují po skončení studené války a které mají signifikantní dopad na podobu, úkoly a image moderní armády. Tyto faktory, jakými jsou třeba vymizení hrozby masové globální konfrontace a změny v charakteru konfliktů, mají ve svém důsledku dopad na kvantitativní i kvalitativní charakter ozbrojených sil. Společně s relativním zhoršováním postavení armády ve společnosti (společně se zmizením konkrétního protivníka není již tolik zřejmá její potřebnost) klesá její rekruční schopnost i schopnost získávat ve společenské soutěži adekvátní podíl na společenském produktu; dochází k proměně úkolů a místa jejich plnění ze strany armády (často policejní charakter vojenských zahraničních misí spíše než vojenské hájení vlastního teritoria) provázené redukcí a profesionalizací; vyvstává nutnost progresivní modernizace zaměřené na zachycení trendů revoluce ve vojenských záležitostech a udržení schopností nutných pro zvládnutí konfliktů 21. století.

Autor tyto faktory aplikuje na realitu Armády České republiky a s využitím hojných statistických údajů poukazuje na problémy armády v oblasti financování (pro ilustraci: současné výdaje na obranu tvoří v České republice méně jak polovinu výdajů z roku 1989 a to při průběhu náročného procesu reformy a plné profesionalizace), rekrutace a modernizace.

Kříž se rovněž věnuje vztahu občanů k armádě, motivacím ke službě nebo naopak příčinám upřednostňování civilní služby před vojenskou základní službou. Právě vztah občanů a jejich (ne)ochota sloužit v ozbrojených silách byla jedním z klíčových argumentů pro zahájení reformy a profesionalizace ozbrojených sil (v posledním roce před zahájením profesionalizace bylo evidováno téměř 40 000 odvedenců, kteří čekali na výkon civilní služby).

V souvislosti s tím i se změnou úkolů armády dochází v 90. letech rovněž k redukci početních stavů. Zatímco v roce 1993 měla

Armáda České republiky 92 599 vojáků konskripční armády, po dokončení reformy ozbrojených sil se předpokládá jen 26 200 vojáků profesionální armády. Tato redukce a kvalitativní proměna je důsledkem jak změn civilně-vojenských vztahů, tak především důsledkem změn úkolů armády. Podle revize koncepce reformy přijaté v roce 2003 by měla Armáda České republiky být schopna po jejím dokončení vést všemi silami operaci společné obrany v rámci č. 5 Washingtonské smlouvy; účastnit se jedné operace na vynucení míru až 3 000 vojáků po dobu 6 měsíců bez rotace nebo zdrojově ekvivalentním prvkem vzdušných sil po dobu maximálně 3 měsíců bez rotace; účastnit se v jedné operaci na podporu nebo udržení míru až 1 000 vojáků nebo zdrojově ekvivalentním prvkem vzdušných sil s rotací po 6 měsících při zachování kapacit k souběžné operaci v síle 250 osob po dobu 6 měsíců bez rotace. Současně při jakékoli variantě použití armády musí být Česká republika schopna zajistit ochranu důležitých objektů, případně přijetí sil NATO na území státu a účast v systému NATINEADS.

Pro plnění těchto i dalších úkolů je nutné udržování odpovídající míry modernizace, která se stala pro armádu především v 90. letech často velkým problémem. Nejen nedostatečné financování, ale především nekonceptnost a netransparentnost akvizic vedla ke ztrátám finančním i prestiže. Kříž se tomuto citlivému a problematickému tématu rovněž věnuje a jako příčiny neuspokojivého stavu uvádí především: nedostatečně propracované procesy plánování, programování a rozpočtování; nedostatečné finanční zajištění těchto procesů; neadekvátnost mnohých těchto programů vzhledem k potřebám státu a armády; velký vliv zájmových skupin spojených s armádou a českým obranným průmyslem. Autor rovněž poukazuje na politické a sociální vlivy na rozhodování o vojenských akvizicích, které byly zahájeny ani ne tak z důvodu potřeb armády, ale spíše s ohledem na dosažení určitých cílů průmyslové a sociální politiky

(nákup podzvukového letounu L-159 Alca v počtu 72 kusů, modernizace tanku T-72, nedokončená modernizace stíhačky Mig-21 apod.).

Ve čtvrté části své práce se Zdeněk Kříž zabývá aplikací systému civilního řízení a demokratické kontroly armády v České republice a zkoumá faktory, které jej konsolidují nebo naopak přispívají k jeho erozi. Jako konsolidující prvky uvádí především zajištění podřízení armády demokraticky voleným politickým elitám, důslednou aplikaci principů právního státu v armádní instituci či umožnění participace vojáků na demokratickém politickém procesu. Při deskripci těchto prvků autor předkládá podrobný rozbor legislativního rámce postavení a působení ozbrojených sil v České republice a z oblasti vojenských zájmových organizací doplňuje řadu informací, které jsou pro běžného čtenáře téměř nedostupné. Jako problémové nebo dokonce systém erodující prvky uvádí Kříž tři faktory, z nichž zejména první dva jsou dlouhodobým a neustále řešeným (a dosud uspokojivě nevyřešeným) problémem. Je to otázka politického zadání pro armádu, dále problém obsazování postu ministra obrany vojenskými osobami a konec povinné vojenské služby jako institutu veřejného dohledu.

Politické zadání pro armádu je podle Kříže jasně definované a ukotvené ve strategických a legislativních dokumentech bezpečnostní politiky, avšak není na odpovídající úrovni konkretizované a převedené do praktické roviny tak, aby bylo snáze uchopitelné při výkonu každodenní vojenské praxe. Autor tak ukazuje na disproporci v chápání politického zadání, které je z politické úrovně definováno jen v obecné míře a za nevelkého zájmu politiků a na chápání ze strany vojáků, kteří usilují o další precizaci a konkretizaci. Tato disproporce vedla v 90. letech k přijetí stavu, kdy politické dokumenty strategického významu byly do značné míry zpracovávány vojenskými elitami a politickou sférou byly pouze akceptovány. Tento jev je důsledkem toho,

že „hlavním problémem je efektivnost politicko-byrokratického systému v České republice v oblasti bezpečnostní, obranné a vojenské politiky státu, jehož obecným úkolem je v demokraciích rozpracovávat politická rozhodnutí učiněná politickými elitami v rámci politicko-rozhodovacího systému společnosti.“

Dalším nastíněným problémem je obsazování postu ministra obrany vojenskými osobami. Až na výjimky byli všichni polistopadoví ministři aktivní vojáci nebo lidé, kteří bezprostředně před jmenováním do funkce aktivně sloužili v ozbrojených silách. Tato skutečnost může vést k přílišné provázanosti civilního (politického) vedení resortu a jeho nedostačujícímu odstupu od vojenských složek.

Autor se rovněž zabývá otázkou přechodu od konskripční k profesionální armádě a zkoumá často uváděný argument proti profesionalizaci, totiž že zrušením povinné vojenské služby dojde k oslabení veřejného dohledu nad ozbrojenými silami. Tento argument autor zkoumá jak z hlediska možné korelace mezi charakterem režimu a způsobem rekrutace jeho ozbrojených sil, tak z hlediska empirických poznatků o charakteru armády a vztazích branecké populace k ní. Dochází k závěru, že „ve vztahu k veřejné kontrole armády přechod na plně dobrovolný způsob rekrutace české armády v žádném případě není možné interpretovat jako demontáž veřejné kontroly, protože konskripčně rekrutovaní vojáci nejsou pro veřejnou kontrolu armády relevantním činitelem.“

V páté části autor shrnuje výsledky své práce a porovnává získané poznatky s hypotézou uvedenou v úvodu, tzn. porovnává, nakolik současný stav civilního řízení a demokratické kontroly armády v České republice odpovídá ideálnímu západnímu modelu. Výsledkem analýzy je konstatování, že efektivita systému civilního řízení a demokratické kontroly armády je v České republice pouze průměrná, neboť ze sledovaných pěti kritérií jsou jen tři uspokojivě naplňována. V oblasti budování adekvátní armády v souladu se

zájmy a potřebami státu vidí autor přetrvávající problém v otázce politického zadání pro armádu, přílišného vlivu vojenských elit při jeho tvorbě a následných chybných koncepčních rozhodnutích (např. nadměrný důraz na teritoriální obranu až do druhé poloviny 90. let). Ještě kritičtěji se autor staví k oblasti efektivního využívání společenských zdrojů alokovaných ve prospěch armády, kterou označuje jako nefunkční a popsání a analýza příčin tohoto stavu je dle autora „spíše v kompetenci orgánů činných v trestním řízení a Nejvyššího kontrolního úřadu.“

Závěrečnou část práce představuje souhrn autorových doporučení, která směřují k odstranění uvedených deficitů a jsou zároveň reflexí některých trendů, které v ozbrojených silách probíhají. Tato doporučení směřují zejména do oblastí posílení civilní kontroly nad armádou (např. obsazování postu ministra obrany politikem – civilistou), efektivního využívání zdrojů, řízení resortu a plánování na základě odborných analýz, zvýšení úrovně vzdělání a vzdělávání vojenských profesionálů a precizace politického zadání pro armádu.

Publikace Zdeňka Kříže „Civilní řízení a demokratická kontrola armády v České republice“ je shrnujícím a informačně vyčerpávajícím textem, cenným příspěvkem k debatě o dalším směřování ozbrojených sil České republiky, jejich podobě, úkolech a roli ve společnosti.

*Libor Frank, Ústav strategických studií
Univerzity obrany v Brně*

Dejan Djokić, ed.:

**YUGOSLAVISM. HISTORIES
OF A FAILED IDEA 1918–1992.**

Hurst & Company, 2003, 356 stran.

O historii a pádu Jugoslávie bylo napsáno mnoho knih historických, politologických, ekonomických, sociologických i jiných. Existují vášnivé filipiky na její obranu a neméně vášnivé polemiky s její samotnou historicky podmíněnou existencí. Existují i knihy, které osud Jugoslávie pojímají v podstatě jako osud Titaniku tak, jak jej ztvárnil na dnes již legendární jugoslávské známce Radomir Bojanić v roce 1992, v roce, kdy Jugoslávie nezadržitelně směřovala vstříc osudu onoho velkého oceánského parníku.

Recenzovaná publikace je v záplavě knih s jugoslavistickou tematikou specifická. Podává přehlednou a zajímavou formou nástin vývoje ideje jugoslavismu, která stála za celým tímto rozporuplným státním útvarem. Příspěvky navíc pocházejí převážně z per ex-jugoslávských autorů, což činí vzhled autentičtějším a zainteresovanějším. Přestože žánr publikace mírně kolísá od klasicky historiografické produkce až po esejističtěji pojaté příspěvky, udržuje si kniha jako celek velmi solidní standard.

Úvodní příspěvek Dejana Djokiće *Jugoslavismus, dějiny, mýty a koncepty* vytyčuje cíl publikace: nejedná se o postihu rozpadu Jugoslávie, ale o ideje, které určovaly a podmiňovaly její život. Úvod dále podává velmi dobrý základní obraz problémů spojených s tématem a komplexní přehled existující anglojazyčné literatury k tématu. Načrtává rovněž perspektivu dvou hlavních variant jugoslavismu – integrálního (unitaristického a centralistického) a anticentralistického.

První část knihy se věnuje kontextu vývoje jugoslavismu. Dennison Rusinow pojednává o *Jugoslávské ideji před existencí Jugo-*